

MŰHELY

HERMANN RÓBERT

ÚJABB ADATOK GÖRGEI ARTÚR VÁCI NYILATKOZATÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ

Több mint harminc éve annak, hogy a *Századok* című folyóiratban megjelent a Görgei Artúr váci nyilatkozatának historiográfiáját bemutató, majd e folyóirat hasábjain a nyilatkozat keletkezéséről és következményeiről írott tanulmányom.¹ Utóbb – nagyjából az azokban felhasznált forrásbázis alapján – még két, rövidebb írásban foglalkoztam a témával.² Az azóta eltelt években számos napló, emlékirat és forráskiadvány jelent meg a szabadságharc történetéről, s a levéltári kutatások során is előkerült néhány olyan adat, amelyek ha alapvetően nem is módosítják az általam akkortájt felvázolt képet, de némileg pontosabbá tehetik azt. Az alábbiakban, miután röviden összefoglalom 1988-as tanulmányom következtetéseit, ezeket adom közre.

A váci nyilatkozatról röviden

Görgei Artúr vezérőrnagy feldunai hadteste a főváros kiürítése után Vácra vonult. A tisztikarnak az elmúlt napokban bekövetkezett bomlása miatt a tábornok komolyan aggódott. A hadtest előtt komoly feladatok álltak, s ha a tisztikar tekintélyes része eltűnik, ki fogja vezetni a csapatokat a nehéz felvidéki hadmenetben? A tisztikar egy része is igényelte, hogy Görgei nyilatkozzon az elmúlt napok eseményeiről; így a december 30-i móri ütközetről, az országgyűlés által Windisch-Grätz cs. kir. fővezérhez küldött követségről, a tisztikar január első napjaiban bekövetkezett tömeges leköszönéséről, s az országot irányító Országos Honvédelmi Bizottmány politikájáról. Görgeinek meg kellett győznie bizonytalankodó tisztjeit arról, hogy a hadtest továbbra is törvényes alapon áll. A tábornok ezek után fogalmazta meg, s terjesztette a tisztikar elé azt a két okmányt, amelyek váci nyilatkozat néven ismertek.

A hadsereghez intézett napiparancsban Görgei leszögezte: „Én Magyarhon ügyét igazságos ügynek tartom, azért a vezérséget, mellyel megkínáltattam, el is vállaltam. És meg fogom állni e helyet, valamíg a nemzet és e sereg bizalmát bírandom, – habár eltántorulnának is seregünk legjobbjai, s megtagadnák karukat az igaz ügytől.” A dunántúli hadjárat történetét ezután úgy ismertette, hogy saját bevallott hibái inkább az OHB-t terheljék. Görgei különö-

¹ Hermann 1987. 849–902. o. és Hermann 1988. 247–294. o. Két tanulmányom megjelenését követően hét, ill. hat évvel jelent meg egy újabb tanulmány a témában, amelynek szerzője láthatóan nem ismerte egyiket sem, vagy legalábbis nem hivatkozott rájuk, ahogy nem használta Görgei emlékiratainak szintén hat évvel korábban megjelent új kiadását sem. *Oláh* 1994. 3–19. o.

² Hermann 1990. 51–55. o. és Hermann 1992. 75–81. o.

sen azt rosszallta, hogy az OHB akkor adott ki támadási parancsot, amikor „tudtunk s megegyezésünk nélkül az ellentábor vezéréhez bocsátott küldöttség kinevezése által zavarba, sőt, kétes színbe” ejtette a hadsereget.

Az ezt követő nyilatkozat – hasonló felvezetés után – négy pontot tartalmazott:

„1-szor. A feldunai hadsereg letett esküjéhez hű marad, s Magyarországnak V. Ferdinánd király által szentesített alkotmánya érdekében minden külső ellenséggel határozottan szembeáll.” Ez azt jelentette, hogy a feldunai hadsereg továbbra is harcolni fog a cs. kir. hadsereg ellen.

„2-szor. Nem kisebb határozottsággal azonban fel fog lépni mindazok ellen, kik az ország belsejében az alkotmányos királyságot idő előtti köztársasági izgatásokkal felforgatni megkísértenék.” Ezt a pontot az magyarázza, hogy a Debrecenbe menekült országgyűlést Perczel Mór vezérőrnagy hadteste fedezte. Perczel volt a magyar hadsereg egyik republikánus tábornoka, emellett pedig képviselőként a parlament tagja is. Görgei attól tartott, hogy az országgyűlés – Perczel katonáinak nyomására – radikalizálódni fog, s kikiáltja a köztársaságot. Ez viszont azzal fenyegetett, hogy a volt cs. kir. tisztek, akik az uralkodóra és a magyar alkotmányra egyaránt letették az esküt, el fogják hagyni a hadtestet. Görgei egy ilyen fordulat ellen kívánt tiltakozni.

„3-szor. Az alkotmányos királyság fogalmából – melyért a feldunai hadsereg utolsó emberig harcolni kész – önként következik, miszerint a hadsereg csak azon parancsnoknak fog engedelmessé válni, melyeket hozzá a felelős magyar hadügyminiszter, vagy helyettese (jelenleg Vetter tábornok) törvényes alakban bocsát ki.” Ezt a pontot az 1848. december 30-i móri ütközet tapasztalatai indokolták. Hiszen Kossuth az OHB elnökeként adott ki taktikai részletességű katonai utasításokat, s ez okozta Perczel Mór vezérőrnagy csapatainak móri katasztrófáját. E pont másik célja az volt, hogy megnyugtassa a tisztikart: van még olyan személy, aki a magyar államigazgatásban a jogfolytonosságot képviseli: a le nem mondott hadügyminiszter.

„4-szer. A feldunai hadsereg szem előtt tartva Magyarhon alkotmányára letett esküjét s katonai becsületét, tökéletesen tudja, mit akar és mit kell tennie; – kinyilatkoztatja, miképp az ellenséggel bármely alkudozásnak eredményét csak úgy fogja elismerni, ha ezen alkudozás egyrészt Magyarország azon alkotmányformáját, melyre a hadsereg megesküdött, másrészt pedig magának a hadseregnek katonai becsületét biztosítandja.” E pont az 1848. december 31-én az országgyűlés által Alfred zu Windisch-Grätz tábornaghoz, a cs. kir. fővezérhez küldött követségre vonatkozott. Görgei és tisztjei ekkor még nem ismerték a Windisch-Grätz által a küldöttségnek 1849. január 3-án adott választ a feltétel nélküli megadásról (Unbedingte Unterwerfung). A nyilatkozat e pontja tiltakozott mind az áprilisi törvények feladása, mind a hadseregnek a békekötés fejében való feláldozása ellen.

A nyilatkozat politikai állásfoglalása lényegében megegyezett azzal, amit Kossuth és az OHB ebben a pillanatban képviselt. Nem mondta fel az OHB iránt az engedelmességet, csupán szakmai irányítást követelt a hadviselésben. A hadtest továbbra is a törvényes és kényszerített önvédelem talaján állt, s ugyanazt vallotta, amit 1848 novemberében vagy

decemberében. Végül pedig, nem kínálkozott fel az ellenséggel való alkudozásra, illetve bármilyen alkudozás előfeltételül ugyanazt szabta, amit az OHB: az áprilisi törvények elismerését. A nyilatkozatban nem esett szó a dinasztjáról, sőt, magáról V. Ferdinándról is csak úgy, mint az 1848. áprilisi törvények szentesítőjéről.

Kossuth félreértette a nyilatkozatot, pontosabban azt a kivonatot, amit Görgei ellenlábasa, Perczel juttatott el az OHB-hoz. Különösen felháborodott azon, hogy Görgei az OHB-t tette felelőssé a dunántúli visszavonulásért. Azt hitte, hogy a „körítés” a lényeges, s nem a nyilatkozat pontjai. Görgei magyarázatát megismerve azonban már nem tett több szemrehányást a tábornoknak.

Félreértette a nyilatkozatot Windisch-Grätz is. Azt hitte, hogy Görgei alkudozni akar, s büntetlenség és szabad külföldre távozás fejében kész megadni magát. Igaz, erre a meggyőződésre is már csak akkor jutott, amikor Görgei hadteste január végén kicsúszott a cs. kir. csapatok gyűrűjéből. Ajánlatát Hrankay József nyugalmazott huszárszázados útján juttatta el Görgeihez aki január 28-án Rózsahegyen négy szemközt tárgyalt a küldöttel, majd beszélgette néhány törzstisztjét. Közölte velük Windisch-Grätz ajánlatát, végül Hrankay kezébe nyomta a nyilatkozat egy példányát azzal, hogy „vigye meg ezt feleletül annak, aki küldte – azon megjegyzéssel, hogy ez a feldunai hadtest ultimátuma – s a parancsnokáé”.

A nyilatkozat kiadása után a hadtest tisztikarának bomlása megállt. Elképzelhető persze, hogy csupán időbeli egybeesésről van szó. A nyilatkozatnak egyetlen – bár annál fontosabb – negatív következménye volt: Kossuth többek között a róla érkező hírek hatására szánta el magát arra, hogy az összpontosítandó főserg parancsnokává Henryk Dembiński altábornagyot nevezze ki.

Az előzmények és a keletkezés

A váci nyilatkozat születésével kapcsolatban éppen a konkrét előzményekről tudunk viszonylag keveset. Maga Görgei nem ír a kibocsátás körülményeiről.³ Sokkal bővebben számol be a Vácott történekről az öccse, Görgey István.⁴ A többi szemtanú jobbra elég sommás leírást ad az eseményekről. Az elmúlt években azonban előkerült két katonai emlékirat: az egyik Görgei segédtisztjéé, Duka Tivadar századosé, amelyet 1850 augusztusában, tehát másfél évvel az események után írt Londonban Klapka György vezérőrnagy számára; a másik Rochlitz Kálmán századosnak, Bayer József ezredes, tábornoki főnök segédtisztjének „Görgey főhadiszállása” (*Görgey's Hauptquartier*) című, Sidney-ben 1867-ben írott visszaemlékezése.⁵

³ Görgey 1988. 281–285. o.

⁴ Görgey 1885. I. k. 121–124. o.

⁵ Rochlitz 1867. (Érdekes módon, az I. füzet belső címlapján a „Görgöi és Toporczi Görgey nemzeti-ség levéltára” pecsét szerepel.) Itt mondom köszönetet Miskolczy Ambrusnak, aki nemcsak felhívta a figyelmemet a kéziratra, de teljes másolatát is nagyvonalúan rendelkezésemre bocsátotta!

Duka emlékiratában kitér arra, hogy 1849. január 3-a „volt azon kritikus nap, mely a gyöngéd [sic!] sereget végveszéllyel fenyegeté, – lemondott számtalan szolgált tiszt, kik között Lázár tábornok, Szegedy ezredes⁶, g[ró]f Zichy ezr[edes], g[ró]f Zichy huszárörnag, Kypke Vilmos-huszár alezredes s ezrede valamennyi tisztje egy-kettőnek kivételével⁷; Schweidel táb[ornok] beteg volt, Karger Miklós-huszár ezredes szabadságot vett gyöngéledése miatt.⁸ Így távoztak el a legderekabb tisztjeink, kikben annyi bizalma volt a seregnek s a vezérnek. Görgei mindenkinek aláírta elutasító levelét, egy szóval sem tartóztatott senkit, minekelőtte azonban elbocsájtotta volna őket, így szólt hozzájuk: »Valamint én megkívánom, hogy meggyőződésemet, férfias elhatározásomat mindenki tisztelje, azonképpen tisztelem én is az Önökét, uraim, de engedjék meg kijelentenem, hogy én semmiképp meg nem tudom magyarázni egy hazafinak azon tettét, hogy karját akkor vonja meg a hazától, amidőn annak leginkább szüksége van rá; Önök leszámoltak magokkal, menjenek, s habár csak magam egyedül maradnék is, utolsó percig védeni fogom hazám ügyét.«⁹ Szobámba jött aztán, miután Lázártól [Lázár György gróf, vezérörnagytól] is elbúcsúzott, s ez volt az első alkalom, amidőn őt könnyezve láttam; »ej fiúk, sebaj, jobb napok is fognak még ránk virradni« – szólott hozzánk.”

Duka szerint a sereg „oly nagy csapásokat szenvedvén, vezéreitől megfosztatván, rendbe volt szedendő. A lehangultság [sic!] – de nem a kétségbeesés – általános. Görgei a főtiszteket magához rendelé, s elmondá a sereg állását, kinézéseit, jövődönket; ennek szüleménye volt az ismeretes váci proklamáció.”¹⁰

Rochlitz emlékirata szerint Görgeit több tényező indította a váci nyilatkozat kibocsátására. Egyrészt a főváros feladása kapcsán úgy látta, hogy Kossuth szájhősködése – egy döntő csatában részt venni és meghalni kész, ha már nem győzhet – csupán szónoki fogás volt; a kormányzat csak a saját javáról gondoskodott; a nemrég még „császári” hadsereg [azaz a volt. cs. kir. tisztek] abnormális helyzetével nem számolt; a korábbi alkotmányosság helyébe a köztársasági irány lépett, élén Kossuthal, amire Görgeit a cs. kir. tisztek többsége figyelmeztette, akiknek jelentős része hátramaradt Pesten, hogy Windisch-Grätznél jelentkezzen, s a többiek távozása is előre látható volt.

⁶ Szegedy Imre ezredes ekkor még nem hagyta el a hadtestet.

⁷ *Görgey* 1885. I. k. 109–111. o. név szerint említi a megmaradottak között Halóska Adolf fő-, Mezey Károly és Schmidt Albert alszázadost, és Károly Pál [nála tévesen Károlyi Miksa] főhadnagyot. A Vilmos-huszároknál történetekre lásd még a Szikszay Tamás örnagy ügyében lefolytatott vizsgálat anyagát, MNL OL H 115. Görgei Artúr iratai. 1. doboz. 1849. márciusi iratok; és Görgei 1849. március 14-i jelentését Mészároszhoz, MNL OL HM Ált. 1849:6843. Eszerint az ezredet 16 tiszt hagyta el, s csak nyolcan maradtak. Lázár György valóban január 3-án adta be lemondását, a többi tiszt csak január 4-én. A kilépésekre lásd még *Bona* 2015. 27–33. és 629–630. o., illetve *Hermann* 1988. 254–256. o.

⁸ Karger nem a 9. (Miklós), hanem a 4. (Sándor) huszárezred parancsnoka volt. Görgei 1849. február 21-én kezdeményezte a hadügyminisztériumnál felmentését az ezredparancsnokság alól. Karger nyugalmaztatására csak 1849 áprilisában került sor. MNL OL HM Ált. 1849:4183., 9969. és KLÖM XIV. k. 694. o.

⁹ Hasonló értelemben idézi Görgei beszédét *Görgey* 1885. I. k. 110–111. o.

¹⁰ *Duka* 1997. 165–166. o.

Görgei ezt követően adta ki a váci manifesztumot, amelyet előtte a váci püspöki palota nagytermében a hadteste valamennyi törzstisztjéből álló gyűlésnek előterjesztett. Rochlitz szerint Görgei beszédében elmondta, hogy „ő és hadserege V. Ferdinánd királyhoz, akire ő, és az általa megadott 1848. márciusi [ti. áprilisi – H. R.] alkotmányhoz, amelynek hűséget esküdött, most is hű marad, és sem egyes személyért, sem pártért nem küzd, csupán ezen alkotmány újbóli eléréséért; ezzel együtt táborában mindenkit felszólít, hogy fegyverfogásának céljával tisztába jöjjön, s ha Görgeiétől különböző nézetten lenne, három napon belül hagyja el hadseregét, s azon fegyvertársaihoz csatlakozzék, akik az ő elképzeléseit képviselik. Ezután három napon belül hadseregét új hadrendbe osztva, Komárom felé vonul.”

Rochlitz szerint, amikor Görgei a beszédet befejezte, a jelenlévő tisztek részéről, akik többsége a cs. kir. hadsereg volt tisztjeiből állott, egy lelkes „Éljen” bizonyította, hogy egyet-értének vele, „és én nem tudom igazából megmondani, hogy e manifesztum következtében bárki elhagyta volna a hadseregét”. Úgy véli, hogy Görgei Vácra érkező hadserege a feloszlás minden jegyét magán viselte, s ha a tábornok nem bocsátja ki a kiáltványt, és nem köti ez által magához és egymáshoz a tisztikart, akkor a legkevesebb ami várható volt, hogy a következő vereséget követően a volt cs. kir. tisztek nagy része, főleg a lovassági tisztek, elhagyják a sereget és a legénység pelyvaként szóródik szét. Görgei csak azért, hogy alparancsnokainak elmondta, tudja, hogy mit akar, és csupán az ország javáért és a vezérletére bízott seregért vállal felelősséget, tudta a bizalmat, s ez által a kétségbevonhatatlan jogot megtartani a serege feletti szigorú fővezérkedésre, és ezt minden nehézségek, amelyeket egy túlerejű ellenség előli téli visszavonulás magával hozott, és az újabb és újabb vereségek leverő hatásának dacára győztesen vezetni az áprilisi hadjáratban.¹¹

A tábornok váci hangulatáról érdekes részleteket örökített meg egykori késmárki iskola-társa, Fest Imre is. Fest 1849. január elején egy társával Budapestre indult, hogy 90 000 forintnyi előleget szerezzenek a felső-magyarországi bányászpolgárság számára a pénzügyminisztériumtól. Január 4-én érkezettek Vácra, ahol már Görgei seregével találkoztak, s 5-én folytatták az útjukat Pest felé, Útközben találkoztak Duka Tivadarral, aki Festnek jó barátja volt. Duka megkérdezte őket, hova akarnak menni most, amikor Windisch-Grätz csapatai éppen bevonulnak Pestre. Így aztán visszafordultak Vácra, ahol Fest felkereste Görgeit. Fest szerint a tábornok bizalmas beszélgetésben elmondta, „hogy az ügyvédek és az aktakukacok (így nevezte a kormányt) elmenekültek Debrecenbe anélkül, hogy neki és Csáynak csak egy értesítést is hátrahagytak volna. Minthogy így teljesen magára van hagyatva, egy kiáltványt akar közzétenni (ez másnap valóban meg is történt)”.

Görgei ezután Festet magával vitte egy vendégfogadóba, ahol a vele való bizalmas társalgást megszakítva, „nagy hangon a következő szavakat intézte a jelenlévő tisztekhez”, különösképpen Pusztelnik Henrik alezredeshez (a hadtest tábornoki főnökéhez): „Mi más marad nekünk hátra, mint hogy az ellenségnek néhányszor alaposan megmutassuk a fogunk fe-

¹¹ Rochlitz 1867. I. k. 85–88. o.

hérjét, és utána tisztességgel kapituláljunk.” Fest szerint e szavakat általános csönd fogadta „a tetszés vagy nemtetszés minden jele nélkül”¹²

A Hont megyei Pongrácz Lajos, a pénzügyminisztérium titkára, a karácsonyi ünnepekre hazautazott megyéjébe, s január első napjaiban szándékozott visszatérni Budapestre. Január 5-én érkezett Vácra, ahol találkozott testvérével Pongrácz István tábornoki századossal, s ahol ugyanabban a házban, sőt (ha emlékiratának hinni lehet), ugyanabban a szobában szállásolták el, mint Kmety György alezredest, a fedunai hadtest egyik dandárparancsnokát. Kmety igen szívesen fogadta, majd „a törzstisztek a püspöki rezidenciában szállásolt Görgeihez lettek meghíva hadi tanácskozányba, kik midőn onnan visszatértek, közölték velem azon történetileg ismert, felette fontos kiáltvány- vagy nyilatkozatát a fővezérnek, melyben részemről a sorok közt már bennfoglalva láttam lenni, a hadseregnek a polgári kormánytól függetlenné tételének a célját, s amelynek olvasásakor nem fojthattam el balsejtelmemet a haza jövője iránt”¹³

Pongrácz feljegyzése két szempontból érdekes. Egyrészt szerinte Görgei kezdeményezte azt a tanácskozást, amelynek eredménye a váci nyilatkozat kibocsátása lett. Ez egybevág Duka emlékiratával, illetve Zám helyi Lajoséval, valamint azzal a verzióval, amit Klapka György – egyébként nem azonosítható forrás alapján – leírt az emlékirataiban.¹⁴ (Még ha ez utóbbiban a részleteket illetően sok is a zavar.) Görgey István szerint viszont előbb Szegedy Imre ezredes, majd a január 5-én alkonyatkor a főhadiszálláson tömegesen megjelent tisztek készítették Görgeit a nyilatkozat kiadására. Maga a tábornok elég bőbeszédű magyarázatot közöl a nyilatkozat kiadásának okairól – de éppen a konkrét részleteket illetően nagyon is szűkszavú. De mintha ő is a saját kezdeményezésre helyezné a hangsúlyt, amikor arról ír, hogy miután a tisztek bizalma benne is meginogni látszott, „sietnem kellett küzdelmünk céljának – *ahogy én felfogtam* – nyílt kinyilatkoztatásával ezt a megrendülést megint megszilárdítani”¹⁵

Pongrácz Lajos emlékiratának másik érdekessége, hogy ellentmond annak, amit saját testvére, Pongrácz István jegyzett fel. Ez utóbbi szerint ugyanis Kmety György alezredes, dandárparancsnok és dandárjának több tisztje nem vett részt az említett tanácskozáson – míg Pongrácz Lajos szövegéből az következik, hogy Kmety is ott volt.¹⁶ Mindenesetre érdekes, hogy a Görgei emlékiratairól 1853-ban igen fulmináns röpiratot közlétező Kmety ez utóbbiban nem tér ki a nyilatkozat kibocsátására – ami annak hallgatólagos beismerése lehet, hogy ő maga is részt vehetett azon a bizonyos tiszti tanácskozáson.¹⁷

¹² Fest 1999. 63–64. o.

¹³ Pongrácz 1898. 26–27. o.

¹⁴ Klapka 1851. I. k. 134–135. o. és Zám helyi 1889. 356. o.

¹⁵ Görgey 1988. I. k. 285. o.

¹⁶ Pongrácz István 1848–49-es naplójának 1896-os átdolgozása. OSZK Kézirattár. Oct. Hung. 1142. 1. k. 42–43. f.

¹⁷ Kmety 1853. és Kmety 1861.

Ez egyébként átvezet egy következő kérdéskörhöz, ti. hogy a hadtest magasabb parancsnokai hogyan ítélték meg a nyilatkozat kibocsátását, s miként viszonyultak a Vácott történetekhez. A hadosztályparancsnokok közül Guyon Richárd ezredesről, Kossuth hűséges hívéről joggal feltételezhetjük, hogy rosszalta (vagy legalábbis nem támogatta) azt. Aulich Lajos és Piller János Görgei hívei voltak – de egykorú, hiteles forrásunk egyikük állásfoglalásáról sincs. A dandárparancsnokok közül egyetlen személyről találtunk olyan adatot, ami arról árulkodik, hogyan viszonyult a január eleji fejleményekhez, s ami azért is érdekes, mert rávilágít arra, hogy az aradi hadbíróság előtt később tett vallomásokat mennyire lehet szó szerint venni.

Gáspár András, aki ekkor ezredesi rangban a 9. huszárezred, majd rövidesen az egyik dandár, később, 1849 áprilisában a VII. hadtest parancsnoka volt, utóbb Aradon a cs. kir. haditörvényszék előtt azt vallotta, hogy Vácott Görgei összegyűjtötte tisztjeit, s kijelentette nekik, hogy ezentúl senkit nem enged kilépni, „és azokat, akik ennek ellenére kilépésüket kérelmezik, hadbíróági eljárás alá vonja.” (Ha nem is egészen ebben a formában, de hasonló felfedezhető Rochlitz elbeszélésében is.) Ezért ő sem mert mit mondani. Sőt, amikor látta, hogy ezredtársa s a fővezér unokatestvére, Görgey Kornél őrnagy mégis megpróbálta benyújtani kilépési kérelmét, de Görgei ezt visszaadta neki, belenyugodott a sorsába.¹⁸

Nem tudni, hogy valóban így történt-e, mindenesetre, ha valaki távozni akart, ezután is távozhatott, Példa erre maga Szegedy Imre ezredes, aki január 5-én még azért kereste fel Görgeit, hogy rávegye az említett nyilatkozat megtételére; majd amikor a dolgok nem úgy alakultak, ahogy gondolta, január 10. előtt elhagyta a hadtestet.¹⁹

Gáspár haditörvényszéki védekezése ellen szól a szintén a 9. huszárezredben szolgáló Kászonyi Károly főhadnagy 1849. május 31-én Pozsonyban, a cs. kir. főhadiszálláson tett vallomása. Kászonyi még a schwechati csata után ment Pestre, s 1849. január 4-én két másik tiszttel együtt itt jelentkezett Szegedy Imrénél, hogy beadják kilépési kérelmüket. Szegedy mindhármukat Gáspárhoz, mint az ezred parancsnokához utasította, aki azonban alighogy meghallgatta, mindjárt elbocsátotta, s másnapra magához rendelte őket. Kászonyi január 5-én már Vácott jelentkezett Gáspárnál, aki azonban egyáltalán nem akarta jóváhagyni kilépési kérelmét, sőt, inkább durva volt vele, s azonnal lefogatta, miután Kászonyi nyíltan megmondta neki a véleményét. Sőt, nem csak az egész téli hadjárat alatt vitte magával, de Kassán haditörvényszék elé állította, amely megfosztotta rangjától, és kétévi várfogságra

¹⁸ Katona 2003.

¹⁹ Görgey 1885. I. k. 122., 128–129. o. és Bona 2015. 537. o. – Szegedy döntésébe az is belejátszhatott, hogy a váci átszervezés során dandárparancsnoki beosztás nélkül maradt; ugyanakkor ő csak második (számfeletti) ezredes volt a 9. huszárezredben. Bona Gábor szerint Szegedy január 24-én távozott, Gáspár András ezredes azonban már január 10-én javasolta a Szegedy „ezredessé történt előléptetése és az ő kilépése által az ezredben megüresedett alezredesi állásra” Horváth János őrnagy előléptetését. MNL OL HM Ált. 1849:1355. Közli: Hermann 2005. 86. o.

ítélte.²⁰ Gáspár tehát azt *tette* Kászonyival, amivel szerinte Görgei a saját tisztjeit *fenyegette* volna.

Megjegyzendő, hogy Gáspár maga is írt emlékiratot, de ennek hollétéről nincs ismeretünk. Ugyanígy lappang Birsy József százados, ekkortájt Görgei egyik karsegédje emlékirata is. E két memoár is újabb adalékokkal szolgálhatna a váci nyilatkozat kibocsátásának és hatásának vizsgálatához; reménykedjünk, hogy egyszer még előkerülnek.²¹ Kacziány Géza tudni vél a szintén Görgei főhadiszállásán szolgáló Ballagi (Bloch) Mór százados emlékiratáról is, azonban jelenleg ennek holléte sem ismert.²²

A szerzőség

1988-as tanulmányomban már használtam Frideczky Lajos képviselő kései emlékiratát. Görgei 1849. január 5-én bízta meg Frideczkyt afféle polgári biztossággal, feladata volt az útba eső „vármegyei és városi hadipénztárakba beszállított, kezelt, a sóházi s egyéb kincstári pénztáraknál készletbe levő pénzüsszegeket nyugták mellett magához venni; posztó-, vászon-, lábbelianyag szereket beszerezve – ezekből a ruházatnak elkészíttetése iránt intézkedni, a készletet a ruhatárba szállíttatni –, a felesleget pedig, maradványt a hadi pénztárba beszolgáltatni...”²³

Frideczky emlékiratát az Adorján-Szeleczy család levéltárában található fogalmazvány alapján Varga János, a Magyar Országos Levéltár főigazgatója 1988-ban közzétette úgy, hogy közben nem tudott arról, miszerint a tisztázati példány a Magyar Országos Levéltárban található. Ugyanakkor Varga olyan szövegrészeket is publikált a fogalmazvány alapján, amelyek nem kerültek bele a Frideczky által letisztázott végleges szövegbe.

²⁰ KA AFA Hauptarmee unter Welden. 1849-5-715 ½. Kászonyi szerint a másik két tiszt Mattyasovszky Ferenc és Marzsó József volt. Mattyasovszky a fővárosban maradt, s jelentkezett a bevonuló cs. kir. csapatoknál, Marzsó azonban végigszolgált a szabadságharcot, s Aradon előbb halálra, majd kegyelem útján 4 év várfogságra ítélték. Kászonyi és Mattyasovszky a szabadságharc után ismét a 9. huszárezredben szolgáltak főhadnagyként; Kászonyi ezredsegédtiszt is lett. *Ernst* 1862. 206., 325. o. és *Marzsó* 1933. 181. o. (Marzsónak szintén van egy emlékirata, de ő nem foglalozik a váci nyilatkozattal.) Lásd még *Bona* 1998. II. k. 183. o. és *Bona* 2009. 71., 77. o.

Kászonyi ügyére lásd még MNL OL H 84. Hadügyminisztérium. Igazságügyi osztály. 2. doboz. No. 1526.

²¹ Gáspár emlékiratát utóljára Bartha 1930. használta. Birsyét vagy húsz évvel ezelőtt hozta be egy magánszemély a Hadtörténeti Intézet és Múzeumba, hogy piaci áron eladja vagy elcserélje egy '48-as kardért, de túlzó követelései miatt az üzlet nem jött létre. A kézirat lemásolását kimondottan megtiltotta, mondván, hogy az ezáltal veszít az értékéből. Ezt követően az OSZK Kézirattárával próbálkozott, de az akkori gyűjteményvezető (egy irodalomtörténész) nem találta érdekesnek a szöveget és magát a kézírást (!). Később a tulajdonos hírlapi hirdetés útján értékesítette a kéziratot.

²² *Kacziány* 1917. 80. o.

²³ *Frideczky Lajos*: Életem lefolyásának emlékei. MNL OL R 31. Naplók, feljegyzések. 2. doboz. No. 2025. Némileg eltérő szöveggel közli: *Frideczky* 1988. 41. o.

Ezek közé tartozik az a részlet, amelyben Frideczky a váci nyilatkozat keletkezéséről írt. Eszerint Görgei a tisztikar megnyugtatására adta ki a nyilatkozatot, és „mivel Görgey nyilatkozatának egy kiáltványba foglalása is kívánatosnak mutatkozott, Görgey közölve velem nyilatkozatának tartalmát, felkért annak pontonként magyar nyelven is fogalmazására.”²⁴

Varga szerint Frideczky nem tulajdonította magának „a kétes hírű proklamáció” szerzőségét, de azt sem cáfolta, hogy köze volt a kiadott szöveg megszületéséhez. Vitális Mór nyugalmazott törvényszéki bíró 1898. szeptember 14-én felvilágosítást kért tőle, hogy a kiáltványt tulajdonképpen ki fogalmazta, „mert vita tárgyát képezi – a vitalkozók egy része Ballagi Mórt, másik része Környei Pistát, a harmadik pedig téged állít szerzőnek.” Frideczky válasza: „Ballagi Mór emlékezetem szerint ott nem volt. Környeinek még a nevét sem hallottam, de nem is ismertem. A proclamatio (kiáltvány) kibocsátását, tartalmát s alakját egy megelőzőleg tartott katonai tanácskozás Görgey indítványa szellemében állapította meg. A proclamatio fogalmazására vonatkozó kérdésre csak azt válaszolhatom, hogy arról még életben lévő, általam igen tisztelt s hazafi érzelmei tekintetében tudomásom s meggyőződés szerint kifogástalan jellemű Görgey Arthur tábornok, vagy ennek fivére, Görgey István adhatnak teljes felvilágosítást.” Frideczky tehát „nem állítja, de nem is tagadja a formulázásban játszott szerepét; ehelyett a kérdezősködőt a Görgeyekhez utasítja, akik feltételezése szerint a proklamáció létrejöttének összetett és bonyolult történetét minden vonatkozásban ismerhetik, és ezért a leghitelesebben nyilatkozhatnak róla.”²⁵

Mindehhez nem nagyon van mit hozzáfűzni. Annyi bizonyos, hogy a magyar nyelvű litografált példányok nem Frideczky kézírásában maradtak fenn, inkább Duka Tivadar kézírásának látszanak. A magam részéről egyébként kevésbé tartom valószínűnek, hogy Görgei egy frissen megismert képviselővel fordított volna magyarra a napiparancsot és a nyilatkozatot akkor, amikor közvetlen környezete is tele volt magyar nyelven jó stílusban fogalmazni képes, jurátusokból és bölcsészekből lett honvédtisztekkel (pl. ilyen volt az öccse, Görgey István vagy Ballagi Mór és Duka Tivadar is).

Varga János azonban ezt kiegészítette azzal, hogy a proklamáció „egy Frideczky sajátkezűleg írt magyar nyelvű példányát, pontosabban annak impurumát” a Görgey-család levéltárában, Görgei kiáltványainak kéziratai között lehet megtalálni.²⁶ Ez azonban nyilvánvalóan téves állítás – jómagam akkortájt és azóta is többször láttam a Varga János által megadott jelzeten található anyagrészt – az említett fogalmazvány sem ott, sem a Görgey-család levéltárának más részeiben nem található.

²⁴ Frideczky 1988. 42. o.

²⁵ Uo. 1988. 29. o.

²⁶ Uo. 1988. 29. o. 54. jegyz. Vargának egyébként nem ez volt az egyetlen pontatlan vagy téves hivatkozása, ugyanott az 56. jegyzetben megadja Frideczky nyugtáinak és elszámolásainak lelıhelyét, szintén a Görgey-család levéltárában, azonban az említett okmányok sem találhatóak ott.

A példányszám

A váci nyilatkozat tényleges jelentősége és hatása szempontjából fontos az a kérdés, hogy a napiparancsot és a nyilatkozatot egyáltalán hány példányban sokszorosították? Ennek rekonstruálásához azonban szükséges néhány szót szólni magának a sokszorosításnak a technikai feltételeiről.

A feldunai hadsereg táborkarának felállításáról szóló 1848. novemberi tervezetben szerepelt egy tábori könyomda beszerzése is. Görgei november 24-én terjesztette fel az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz Mangold Károly (1824–1869) könyomdász, szentgyörgyi polgármester ajánlatát egy ilyen nyomda működtetésére. A beadvány szerint Mangold éppen kereset nélkül volt, „minthogy a törvény rendelte 2000 p[engő]f[orint]nyi biztosítékot, mint könyomdatulajdonos, le nem tehetvén, könyomdáját be kellett zárnia”, Görgei szerint a kaució „szükséges volta magától megszűnik, miután e folyamodó be levén a hadseregbe sorozva, csak felsőbb rendeleteket teljesítendő”. Görgei egyben felhatalmazást kért „a folyamodó által tervezett nyomdakocsinak elkészíttetésére, s a fogatnak és a megkívántató egyéb kellékeknek mennél előbbi megszerzésére”.²⁷ Kossuth december 4-én kelt válaszában felhatalmazta Görgeit, hogy belátása szerint intézkedjen az ügyben.²⁸

Maga a nyomda december 10. környékén kezdhetette meg a működését: az első ismert, könyomatosan sokszorosított irat Görgei 1848. december 10-én a dandár- és hadosztályparancsnokokhoz intézett körrendelete volt.²⁹ Ugyanígy készült a december 15-én december 16-ára kiadott részletes diszpozíció is.³⁰ A cs. kir. főszereg támadásáig a fővezér egyéb kiáltványait a pozsonyi nyomdákban nyomtatták ki, azaz, a kősját valóban csak a belső adminisztráció céljait szolgálta.³¹

Visszatérve a váci napiparancs és nyilatkozat példányszámának kérdésére, ennek megválaszolását segítheti, hogy Görgei egy, 1849. február 10-én, Eperjesen kibocsátott napiparancsából jelenleg összesen hét litografált példányt ismerünk, amelyek közül hatot a Hadtörténelmi Levéltár őriz, egy pedig egy magángyűjteményben található. Ezek között nevesítve van a Guyon Richárd ezredes, hadosztályparancsnoknak és Szodtfriedt Ferdinánd alezredes, dandárparancsnoknak szóló példány. A magángyűjteményben lévő példány a Guyon-hadosztály egy másik, nem nevesített dandáré volt.³² Az egyéb dátumok alatt kiadott,

²⁷ Közli: *Hermann* 2001. 130. o.

²⁸ Közli: KLÖM XIII. k. 638–639. o. és *Hermann* 2001. 157–158. o. A nyomda működéséről a szakirodalom alig tud valamit. Dezsényi Béla egy kisebb közleményében sajnálkozva jegyzi meg, hogy ennek sorsáról alig lehet tudni valamit, holott egészen Aradig követte a hadsereget. *Dezsényi* 1944. 59. o.

²⁹ MNL OL Csány-ir. IBA 1119.

³⁰ MNL OL Görgey-lt. b/13/b. fasc. (aláíratlan), Csány-ir. Vegyes iratok 14. doboz. (aláírt).

³¹ Közli: *Görgei* 2018. 71–75. o.

³² HL 1848–49. 13/141.

litografált napiparancsok fennmaradt példányainak többsége a Kmety-hadosztály iratanyagából származik.³³

Ennek alapján joggal feltételezhető, hogy a napiparancsokból a hadosztályok és a dandárok kaptak egy-egy példányt. A feldunai, majd VII. hadtest 1849. január 6. után három, két dandáros hadosztályból, illetve két önálló dandárból, a február 18-i hadrend szerint pedig két három- és két kétdandáros hadosztályból állott.³⁴ Ha csupán a hadosztályok kaptak volna a napiparancsokból, akkor például a január 5-i hadrendben külön, hadosztályi alárendeltségbe nem tartozóként szereplő dandároknak (Kmety és Simon) aligha jutott volna – azaz, feltételezhető, hogy a napiparancsokból minden hadosztály és minden dandár kaphatott. Ez januárban 11, februárban 14 példányt jelentett volna.

Magát a váci napiparancsot és a nyilatkozatot *magyarul és németül* adták ki, azaz, akár az is feltételezhető, hogy minden hadosztály és dandár *mindkét változatból* kapott. (A volt cs. kir. tisztek természetesen inkább a német nyelvűt olvashatták, a honvédszászlóalj tisztikarában azonban lehettek olyanok, akik számára a német szöveg olvasása nem volt annyira egyszerű feladat.) Ez tehát összesen 22 magyar és német példány lenne, pontosabban ezek kétszerese, 44 példány, hiszen mind a napiparancsot, mind a nyilatkozatot külön lapra nyomtatták. Emellett nyilván mindkettőből legalább egy-egy (valószínűsíthetően német nyelvű) példányt letettek a fővezéri irattárban is (46–48 példány).

Jelenleg a napiparancs magyar nyelvű példányából kettő, a nyilatkozatból egy eredeti példány ismert.³⁵ Emellett Görgey István hagyatékában található egy-egy másolat a Bethlen József által őrzött magyar nyelvű példányokról.³⁶

³³ HL 1848–49. 16/281. (március 7.); 16/345. (március 8.); 17/93. (március 13.); 17/135. (március 18.); 17/411. (március 18.); 17/580. (A Gergely-dandárnak, március 20.)

³⁴ Az 1849. január 6-i hadrendet lásd MNL OL Görgey-lt. 42. cs. b /47. fasc. 43–44. f. Tévesen közli *Tragor* 1908. 87–88. o. és *Pszotka* 1901. 13–14. o. (ez utóbbi a serezedi zászlóaljknál csak az ezred belüli számot közli, az ezred számát nem); pontosan közli: *Strobl von Ravelsberg* 1900. 358–360. o. Megjegyzendő, hogy a hadrend utólagos rekonstrukció, amit az is mutat, hogy a benne szereplő parancsnokok egy részénél tévesen közli a rendfokozatot; Gáspár Andrást pl. kétszer is őrnagyként tünteti fel, holott ekkor már ezredes volt; az egyik dandárnál pedig utal a néhány nappal később bekövetkezett parancsnokváltásra. Emellett egyes alakulatok hiányoznak a hadrendből, a tüzérségnél pedig csak lövegszámot közöl, létszámot, illetve a lovak számát nem. Az 1849. február 18-i hadrendet lásd HL 1848–49. 14/72.

³⁵ A napiparancs magyar nyelvű litográf példánya: MNL OL R 295. Klapka György iratai. 1. csomó, 3. tétel. d. sz. és MNL Zala Megyei Levéltár. Letétek. A sümegi Kisfaludy Emlékmúzeumtól átvett iratok 1848–1849. (Abafi Lajos hagyatékából). A nyilatkozat magyar nyelvű litográf példánya: Kisfaludy Sándor Múzeum, Sümeg. LV. Oklevél. Történet. 72.68.2517. (Köszönöm Szilágyi Mártonnak, hogy felhívta a figyelmemet erre az iratra.)

³⁶ OSZK Kt. Analekta 1845. Görgey István vegyes feljegyzései. 69–71. f. Görgey István széljegyzete a váci nyilatkozat magyar szövegének másolatához: „Az eredeti – egykorú könyvatos egyik példány – idősb. gf. Bethlen Ferencz úrnak (I. Buda Krisztinavárosi-vérmezőmelléki Kis Károly-féle sarokházban) birtokában van, ki azt kelte napján 1849. január 5-én Vácon közvetlenül a magy. kir. feldunai hadtest tábori nyomdájára kiadványából vette birtokába és azóta bírja. Nekem ma volt kezében. Pesten, 866. január 12.” Ennek ellenére *Görgey* 1885. I. k. 124. o. arról ír, hogy a kiáltványt csak Léván nyomtatták ki.

Mindkét okmány német nyelvű példányából egy-egy található a Görgey-család levéltárában, illetve az osztrák Kriegsarchivban; az utóbbiak Zákó István alezredes periratainak mellékleteként.³⁷ Ez utóbbiak azért érdekesek, mert Zákó 1849. január 5-én az általa vezetett dandárral éppen útban volt Pestről a Mészáros Lázár vezérőrnagy vezette északi hadtest táborába, s csak a tavaszi hadjáratban került Görgei közvetlen alárendeltségébe. Nem tudni tehát, hogy mikor és hogyan jutott a példányokhoz.³⁸

Azaz a feltételezhető $(2 \times 12 = 24) \times 2 = 48$ magyar és német példányból jelenleg ismert 3 db $(2+1)$ magyar és 4 db $(2-2)$ német, ami összesen 7 példány. Tudjuk, hogy mindkét okmányból egy-egy példány bizonyosan eljutott Perczel Mór vezérőrnagyhoz, de így még mindig legfeljebb 9 példánynál tartunk.³⁹ Görgei egy – nyilván német – példányt 1849. január 28-án átadott az öt Windisch-Grätz megbízásából felkereső Hrankay József nyugállományú cs. kir. huszárszázadosnak is.⁴⁰

Ezek mellett a két okmány német nyelvű másolatai megtalálhatók a Hadtörténelmi Levéltár 1848–49-es gyűjteményében, illetve Kovács Lajos képviselő periratai között.⁴¹ Ezeknél a két szöveg nem válik el egymástól; a Kovács periratai között lévő példány a *Pesther Morgenblatt* 1850. április 10-i, 58. száma alapján készült. Érdekes továbbá, hogy a sajtó- és könyvészeti közlések egy része január 4-i és 6-i dátummal közli az okmányokat.⁴²

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy (még ha elméletileg a legmagasabb kibocsátott példányszámot vesszük is) a napiparancs és a nyilatkozat valóban „belső használatra”, azaz a feldunai hadtest tisztikarának, azon belül is főleg a volt cs. kir. tiszteknek a megnyugtatására készült, nem pedig arra, hogy szerzője a Kossuth által vezetett Országos Honvédelmi Bizottmánnyal szemben önálló politikai alternatíva képviselőjeként lépjen fel. Ebben az időszakban egy alig félszáz példányban kinyomtatott szöveg igencsak korlátozott hatást gyakorolhatott; hiszen a közvélemény tájékoztatását szolgáló kormányzati kiáltványok, rendeletek több száz vagy több ezer példányban jelentek meg. Más kérdés, hogy 1849-et követően Görgei maga is úgy hivatkozott a két okmányra, mintha azokban már ekkor Kossuthétól eltérő politikai nézeteket vallott volna bennük.

Hozzáteendő, hogy ha Görgei több százás példányszámban akarta volna kiadni akár a napiparancsot, akár a nyilatkozatot, erre is meg lett volna a lehetősége, hiszen Vácott 1848 tavasza óta működött Somogyi Antal és Lukács László nyomdája, amely képes lett volna nagyobb példányszám előállítására is.⁴³ A nagyközönségnek, illetve „belső használatra”

³⁷ MNL OL Görgey-lt. b/45/b. fasc. és KA AFA 1848–1849. Hauptarmee. Detailakten. 1848/9-13-174b. (a nyilatkozat) 174c.

³⁸ *Dér – Hajagos* 2002. 237., 242., 250. o. és *Dér – Hajagos – Hermann* 2004. 31. o.

³⁹ Lásd erre Perczel Mór az OHB-nak. 1849. január 14. MNL OL OHB 1849: 473.

⁴⁰ *Görgey* 1988. I. k. 322–323. o.

⁴¹ Német nyelvű, dátum nélküli korabeli másolatai: HL 1848–49. 11/314. és Landes General Commando. 2919. doboz. 2. Abteilung 1863-7-14.

⁴² *Klapka* 1850. 146–153. o.; *Klapka* 1851. I. k. 136–142. o.; *Görgei* 1852. I. k. 149–152.; *Szemere* 1853. II. k. 19–28. o.; *Pap* 1869. II. k. 296–299. o.

⁴³ *Fitz* 1948. 62–65. o.

szánt nyomtatványok tekintetében egyébként a továbbiakban is az 1848. november-decemberi gyakorlatot követte: a bányavárosok lakóihoz intézett kiáltványát Besztercebányán, a Szepesség lakosságához intézett felhívását Lőcsén egy-egy ottani nyomdában nyomtattatta ki.⁴⁴ Kivételt csupán a Léván 1849. január 12-én kiadott háromnyelvű kiáltványa képezett⁴⁵, a városkában azonban tudomásunk szerint nem működött nyomda.⁴⁶

Perczel Mór karcagi kiáltványa és a váci nyilatkozat

A Középponti Mozgó Sereg élén január 5-én Pestről Szolnok felé visszavonuló Perczel Mór vezérőrnagy 1849. január 9-én vagy 10-én (tehát Cegléden vagy Szolnokon, esetleg a kettő között, Abonyban) kapta meg Kossuthnak azt az 1849. január 8-án a hadtestparancsnokokhoz intézett körlevelét, amelyben az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke bejelentette az OHB és az országgyűlés Debrecenbe érkezését. „Meglepetve vette a kormány azon tudósítást – folytatta –, hogy a főváros kardcsapás nélkül adatott fel. Az ország kormánya azonban várja a táborvezérkari főnök s helyettes hadügyminiszter, Vetter tábornok megérkezését, hogy a főváros feladásával összekötött hadi munkálatok politikai iránya felől tudósítást vegyen – melyet eddig nem vőn – s a nemzet nevében határozó intézkedéseit ahhoz képest kiadhassa”. Végül az OHB elnöke részletes tudósításokat kért a tábornokoktól seregeik működéséről, létszámáról, elhelyezéséről és szükségleteiről, és a hadipénztáraikban található pénzösszegekről.⁴⁷

Rövidesen, január 9-i dátummal egy újabb utasítás érkezett Kossuthtól, amelyben az OHB elnöke részletes tudósítást kért Perczeltől csapatai létszámáról, szelleméről és szükségleteiről, illetve az ellenség mozdulatairól. „Szolnok nem hadi pozíció ugyan – írta –, de azért azt még túlnyomó erejű ellenség közeledése hátrálásra nem inti tábornok urat, tartani kell, a míg tartja, addig Cegléden lovas piquet [örszemet] tartson.” Emellett felszólította, hogy Cegléd, Nagykőrös és Kecskemét városaihoz, valamint Pest megye lakosságához a népfelkelés tárgyában adjon ki kiáltványt, „melynek legfőbb feladatául az ellenség s különösen lovassága előtt minden élelmiszerek eltakarítása tűzessék ki. A levél végén megjegyezte: „Naponkénti tudósításait elvárom.”⁴⁸

Perczel e két rendeletre indulatosan reagált, s egyrészt megvádolta az OHB-t azzal, hogy „az ország vagyonát pazarlák, és az aranyat, ezüstöt eltakaríták, s így a futást mintegy előre készíték”.⁴⁹ Egyes kortársi tudósítások szerint emellett kijelentette, hogy „a képviselők a

⁴⁴ Közli: *Görgei* 2018. 81–83. o.

⁴⁵ Közli: Uo. 2018. 80–81. o.

⁴⁶ Lásd erre http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/nyito.htm (Pászti László szíves közlése).

⁴⁷ KLÖM XIV. k. 59. o. A Görgeinek és Lázár Györgynek küldött eredeti tisztázatot lásd HL 1848–49. 8/414. A levelet rajtuk kívül Perczelnek és Répásynak postázták. MNL OL OHB-ikatókönyvek. 4. k. 18549:96.

⁴⁸ KLÖM XIV. k. 71. o.

⁴⁹ Csány László Perczel Mórnak. Debrecen, 1849. január 11. Közli: *Csány* 1998. II. k. 145–147. o.

katonák nélkül ne merjenek alkudozni, mert a katonák adják oda életeiket a hazáért”.⁵⁰ (A kitétel nagyon emlékeztetett Görgei váci nyilatkozatának 4. pontjára; ugyanakkor, Perczel január 3-án a főváros lakosságához kibocsátott kiáltványában is volt hasonló megfogalmazás az alkudozás és az ellenséggel való kapcsolatfelvétel tilalmáról.⁵¹) Perczel e levélben Görgeit sem kímélte, de hogy ezúttal mivel vádolta tábornoktársát, nem tudjuk. A levél tartalmának kiszivárgása komoly gondokat okozott Kossuthnak az országgyűlésen még akkor is, amikor Perczel, belátva elhamarkodottságát, rendezte viszonyát az OHB-val. A közvéleményben ugyanis abban a formában terjedt el a levél tartalma, mintha Perczel a parlament szétkergetésével fenyegetőzött volna.⁵²

Perczel január 14-én Törökszentmiklósról Kisújszállásra vonult seregével. A január 13-án Répásy Mihály vezérőrnagyhoz, a tartalék hadtest parancsnokához intézett levelében sej-

⁵⁰ *Hunfalvy* 1986. 152. o.

⁵¹ MNL OL 1848–49. nyomt. 17. csomó. d. sz. Kézírtos másolati példányát, Csányinak a kinyomtatással kapcsolatos megjegyzésével lásd KA Gouvernement Wien. Karton 106. Varia. P ad 10. ld. Pontatlanul közli: *Szilágyi* 1850. 279–280. o. és *Borus* 1975. 48–49. o.

⁵² A levél eredetije elveszett, tartalmára Csány január 11-i válaszeleveléből és Kossuth – Hunfalvy Pál által lejegyzett – ismertetéséből tudunk. Csány László Perczel Mórnak. Debrecen, 1849. január 11. Közli: *Csány* 1998. II. k. 145–147. o. és *Hunfalvy* 1986. 152. o. A levél keltette politikai hullámokra lásd *Hermann* 1986. Gyulay Lajos január 12-én azt a hírt jegyezte fel, hogy „Görgei és Perczel tőlünk elpártolva, katonai diktatúráról gondolkoznának”, de a képviselőház aznap zárt ülése után – Kossuth tájékoztatója alapján – hozzátette: „Görgei és Perczel igaz hogy méltatlankodnak a ház eljárásáért miszerint Buda Pestről eltávozott de, hogy elpártoltak volna tőlünk, az nem.” *Gyulay* 2003. II. k. 258. o. Jókai Mór – valószínűleg Nyáry Pál tájékoztatása alapján, aki maga is olvasta a levelet –, 1850-ben írott munkájában a következőképpen foglalja össze a levelet: „Szemökre veté: hogy Pestről oly hirtelen elfutottak, – hogy ő tudja, miszerint még tovább is akarnak futni; – hogy külföldre útleveleik vannak, hogy már régóta gyűjtik az aranyakat a szökésre, míg a szegény katona csak a papiros pénzt kapja. (...) De én megtiltom önöknek: hogy helyüket elhagyják, különben velem gyűlik meg bajuk, én ma Karcagon vagyok, holnap Szoboszlón leszek, holnapután a Hortobágy mocsárai védelme alatt megütökzöm stb.” *Jókai* 1989. 2/B. k. 171. o. A tartalmi ismertetés annyiban bizonyosan pontatlan, hogy Perczel nem Karcagról, hanem egy héttel odaérkezése előtt írta. Kemény Zsigmond haditörvényszéki védőírata szerint „Perczel Kossuthnak egy goromba levélben szemrehányásokat tett, s az országgyűlést a táblabíró politika miatt szétűzéssel fenyegeti.” *Beksics* 1883. 73. o. Perczelnek egy hasonló szóbeli kitérését jegyezte fel egy, a nyilatkozat elhangzásánál jelenlévő képviselő elbeszélése alapján Petőfi a *Históriai jegyzetek* című kéziratában. *Petőfi* 1956. V. k. 142. o. Perczel időskori, Gelich Rikárd *Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben* című munkája II. kötetének 177. oldalához írott kommentárjában maga is megemlékezett a levélről: „Írtam bizony én is azon időben egypár oly levelet Kossuthnak, melyeket – miként ezt Jókay [sic!] a Csataképekben és Józika [sic!] egy regényében főlemlíti – ugyancsak nem tett ki az ablakba. De hát nékem nemcsak jogom, de többnél több okom és feltétlen igazam is volt tenni!” OSZK Kt. Oct. Hung. 616. Perczel Mór nyomtatványgyűjteménye. VII. k. 83–84. f. A történetet családi hagyomány alapján feljegyezte Nyáry Pálnak, az OHB egyik tagjának azonos nevű rokona is. „Történt, hogy a jeles generális [Perczel] valami csekélységért megharagudott a Honvédelmi Bizottmányra, mert azonmód levelet írt a Vasembernek [Nyáry Pálnak], amelyet a következő, nem éppen barátságos sorokkal fejezett be: »Én rögtön Debrecenbe megyek, szétverem az országgyűlést, aztán indulok a németre, és azt verem szét.« A Vasember nyugodtan elolvasta a levelet, majd megpödrölte bajuszát s csupán ennyit vetett a papirosra: »Ugyan kedves Barátom, nem fordítanád meg a dolgot? Vernéd meg előbb a németet s aztán jönnél Debrecenbe az országgyűlést szétverni?« [...] Perczel Generális jót nevetett Nyáry Pál válaszában, s ettől kezdve a két kiváló férfi között szent volt a béke...” *Nyáry* 1943. 19. o.

telmes utalást tett a „Görgei táborában történőkről” kapott újabb tudósításokra, mint amelyek részben magyarázzák Debrecen alá vonulását.⁵³ Az utalás jelentéséről csak január 14-én Kisújszállásról, az OHB-hoz intézett híradásából nyerhetünk pontos felvilágosítást: „Görgei ide mellékelt proklamációit törzstisztjeim a legnagyobb nehezettel és botránkozva olvassák” – írta. Perczel valószínűleg Görgei 1849. január 5-én Vácott kiadott napiparancsára és nyilatkozatára célzott. Sietett is mindjárt a jelentés elején leszögezni: „A parancsom alatt álló hadseregben miként eddig is semmi oly lépés nem történt, mely akár meghasonlásra, akár a Honvédelmi Bizottmány tekintélyének megrongálására lett volna irányozva, úgy illesmi [!] ezután sem fog történni. Miért is a Honvédelmi Bizottmány a haza megmentésére vonatkozó intézkedéseiben az én és seregem buzgó közremunkálására és e részbeni intézkedései teljesítésére bizton számíthat?”⁵⁴

Nem tudni, hogy Görgei Vácott kiadott nyilatkozata mennyiben magyarázhatta, vagy befolyásolhatta Perczel Szolnoktól Debrecen alá történő visszavonulását. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy Perczel a január 9–10. körül írott durva levelet kívánta feledtetni e hűségnyilatkozattal. A levél ugyanis, kombinálva a Tisza-vonalnak a január 2-i haditanácsi határozat ellenére történt feladásával és a Perczel-hadtest Debrecen felé vonulásával, alkalmas volt arra, hogy a katonai puccs iránti aggodalmat ültesse el a közvéleményben. Az aggodalom – ismerve Perczel vérmes természetét – nem volt egészen alaptalan, s január 12-én Szunyogh Rudolf szabolcsi képviselő a parlament zárt ülésében meg is kérdezte Kossuthot a levélről.⁵⁵ S hogy az aggodalom némileg jogos volt, az is mutatja, hogy Törökszentmiklóson Perczel egyik bizalmasa, Török János állítólag agitált is Perczel diktátorsága érdekében a Répásy-hadtest soraiban is.⁵⁶ Hozzáteendő, hogy a váci nyilatkozat híre a tartalék hadtesthez is eljutott; Répásy segédtisztje, Lázár Vilmos százados „rosszalló észrevételekkel” közölte azt egyik alárendeltjével.⁵⁷

Perczel január 16-án kapta meg Klapka György ezredesnek, a felső-tiszai hadtest újonnan kinevezett parancsnokának a január 14-i levelét a felső-tiszai hadtest parancsnokságának átvételéről. Klapka ebben az (egyben Répásynak és bővített szöveggel Görgeinek is elküldött) átiratban tudatta Perczellel, „hogy mostani állásomban elégséges erősnek érzem magamat az ellenség e részről előnyomulását visszatartani, támadólag azonban mindaddig fel nem léphetek, míg seregem eléggé ki nem pihent, s a felbomlott fegyelem ismét erősb lábra nem kap”, s kérte Perczelt, „szíveskedjék állásáról s mozdulatairól néha-néha engem tudósítani, valamint én is részemről ezt tenni el nem mulasztandom”.⁵⁸

⁵³ Perczel Mór Répásy Mihálynak. Törökszentmiklós, 1849. január 13. Másolat. MNL OL OHB 1849:474.

⁵⁴ Perczel Mór az OHB-nak. Kisújszállás 1849. január 14. MNL OL OHB 1849:473. Idézi: *Borus* 1975. 91–92. o.

⁵⁵ *Hunfálvy* 1986. 151–152. o.

⁵⁶ *Matolai* 1883. 49. o.

⁵⁷ Uo. 53. o.

⁵⁸ Klapka György Perczel Mórnak, Répásy Mihálynak és Görgei Artúrnak. Tokaj, 1849. január 14. Közli: *Böhm – Farkas – Csikány* 1998. 51. o. és *Dér – Hajagos – Hermann* 2004. 77–78. o.

Perczel válaszában részletesen tudósította Klapkát a saját hadteste és a tartalék hadtest állásáról. Répásy, akit „Mészáros felhívásai nyomán a tiszafüredi – debrecenyi vonalba” küldött, Balmazújvárosban áll négy gyalogzászlóaljjal, hat huszárszázaddal és 12 ágyúval, összesen 4000 emberrel és 800 lóval. Az ellenség – „ugyanazon hadosztály, mellyel Mórón ütközék” – lovas elődandárjával, 1500 fővel és 12 ágyúval Törökszentmiklósig nyomult, „fő teste azonban, úgy látszik, inkább Szeged felé tart.” (Azaz, Perczel sem tételezte fel józan ésszel azt, hogy a Windisch-Grätz tábornagy által kiküldött, Franz Ottinger vezérőrnagy vezette cs. kir. lovasdandárt nem követik a főerők; vagy hogy az ellenséges főerők tétlenül Pesten maradnak.) Ezért, amint felszereli csapatait, hadmozdulatai „a Szegeden pontosíttatni rendelt hadainkkaiki érintkezésre lészen irányozva; mégis úgy, hogy Debrecen Pestről a szolnoki úton ne maradjon figyelmemen és alkalmamon kívül.” Éppen ezért Répásyt – a Klapka átiratában foglaltakból is következően – nem hagyja Balmazújvároson, hanem január 18–19-én magához vonja. A levél vége már kimondottan optimista: „Nincs mit kétségbe esnünk. Télen itt ők nem képesek minket elnyomni. Tavasszal százezerek fognak felkelni, és mi kiverjük vagy semmivé teendjük őket”.⁵⁹

Perczel január 18-án *Szózat a magyar hadsereghez* címmel Karcagon kiáltványt adott ki. A felhívás lényege nagyjából ugyanaz volt, mint amit január 16-án Klapkának írt: nincs miért kétségbeesni, hiszen ahogy a németalföldiek, az amerikaiak vagy a görögök több éven át tartó harcban vívták ki szabadságukat, ugyanúgy a magyarok is ezt fogják tenni. Ahogy Perczel írta, „annyi diadal után egy pár csatát veszünk bár, de hadseregeink még mindig teljes számmal, sőt növekedő állapotban, az ellenség pedig a nagy országban ereje szétesz-latása áll gyengítve vagyon”. Perczel úgy vélte, „a hadak Istene Jellasich táborának visszaverése és Roth general seregének elfogása ólta, három hónapon át kedveze fegyverünknek”. Igaz, a legutóbbi időkben „a móri események, Budapestnek védtelenül történt feladatása és a kassai csatavesztés valamint nagy veszélybe dönték az országot: úgy hadseregünk tekintélyét és híret tetemesen csorbiták”. De – Perczel szerint – még a móri vereség is „biztos záloga jövőnk előmenetelünknek”, hiszen 5100 főnyi hadteste négy órán át vívott 20-25 000 főnyi ellenség ellen, s „csak részint véletlen, részint nem hadsergemtől függő események okozák, hogy e nap nem lón Magyarhon tökéletes megszabadításának fényes napja, és hogy az ellenség sokkal nagyobb veszteséget nem szenved, mint mi.” De a Mórónál megvert sereg immár 17 000 főre szaporodott, s „kész utolsó csepp vérért a szent szabadság kiontására felajánlani”.

Ezt némi – Perczeltől nem szokatlan – öntömjénezés követte: „Vitézek! Az isteni gondviselés vezérteket már zsenge ifjúkorában a hadi tudományokba avatva, 20 évi polgári, szinte szenvedés és áldozatteljes működés után ismét csodálatos események közt a hadi pályára terelé át. És ő büszkén vallhatja be, hogy éppúgy, miként mint polgár, tetemes részt

⁵⁹ Perczel Mór Klapka Györgynek. Karcag 1849. január 16. Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára. Friedreich Endre hagyatéka. Idegen anyag. 4. tétel. Klapka György iratai. A Klapka-hagyatékban lévő, az utolsó bekezdés nélküli német fordítás alapján közli: *Dér – Hajagos – Hermann* 2004. 108. o.

vőn Magyarország politikai kifejlésztésében, úgy nem kevésbé mint hadvezér a történetírásnak nemzete számára nem egy fényes harci tettet adott birtokába”. A kiáltvány végén így biztatta seregét: „Előre tehát, bátran és lelkesen, Isten kezetekbe adá az emberiség nyomorgatóinak vak eszközeit, ti meg fogjátok őket semmisíteni; ez országot megmenteni és magatoknak örök hála s dicsőítés mellett a legfényesb jövődőt kiérdemelni”⁶⁰

A kiáltvány még egy szempontból érdemel figyelmet. A kései olvasó alig tud szabadulni attól a benyomástól, hogy Perczel ezt válasznak szánta Görgei 1849. január 5-i váci nyilatkozatára, s noha a szövegben sehol nincs utalás sem az országgyűlésre, sem az Országos Honvédelmi Bizottmányra, ezzel az okmánnyal zárta le a január 9–10. táján az OHB-val kialakult „nézeteltérését”.

Hiszen a szöveg nem a kudarcokat és a politikai vezetés felelősségét hangoztatja, hanem a korábbi diadalok emlékének felelevenítésével új győzelmek reményét villantja fel. Míg Görgei váci nyilatkozata a lakosság passzivitására panaszkodik, Perczel kiáltványa ezzel ellentétben azt fejtegeti, hogy a „magyarországi népségnek ez utóbbi korszakban tanúsított nemes és áldozatkész viselete, példátlan egyetértése feljogosít mindenkit arra: hogy tőle rövid ideig tartó lankadás után kettőzött erőmegfeszítést és lelkesedést várjon.”

Függelék

Karcag, 1849. január 18. Perczel Mór kiáltványa a Középponti Mozgó Sereghez

Szózat a magyar hadsereghez

Vitézek! A hadak istene, Jellasich táborának visszaverése és Roth general seregének elfogása ólta⁶¹, három hónapon át kedveze fegyverünknek. Nem egy fényes csatározás és harci tett bizonyítá: miként az idegen uralkodás százados – elpuhításra, butításra és erkölcsi megrogálásra irányzott – kormányzási rendszerének sem sikerült az ősök erényeit, a világhírű hősiséget és a haza s szabadság szeretetét kiirtani és eloltani.

A közelebbi időkben azonban a móri események⁶², Budapestnek védtelenül történt feladása⁶³

⁶⁰ MNL OL P 90. A Dessewffy-család levéltára. 2. csomó, 4. tétel. 1848–1849. évi nyomtatványok. A rajta lévő feljegyzés szerint Spur Jánosnak, a zalai 47. honvédszászlóalj számvevő főhadnagyának példánya volt. A kiáltványt Debrecen város könyvnyomdájában nyomták; érdekes módon sem a MNL OL, sem a HL 1848–1849-es nyomtatványgyűjteményeiben, sőt a Debreceni Református Kollégium nyomtatványgyűjteményében sincs belőle példány. A kiáltványról az emlékirók közül megemlékezik *Krasznay* 1998. 72. o.

⁶¹ Karl Roth cs. kir. vezérőrnagy 9000 főnyi hadosztálya 1848. október 5-én Báránpusztánál, illetve október 7-én Ozoránál adta meg magát a Perczel Mór ezredes, Görgei Artúr és Csapó Vilmos őrnagy által vezetett magyar csapatoknak.

⁶² 1848. december 30-án Perczel Mór hadteste Mórnál súlyos vereséget szenvedett a cs. kir. I. (Jellačić) hadtest két dandárjától.

⁶³ 1849. január 5-én.

és a kassai csatavesztés⁶⁴, valamint nagy veszélybe dönték az országot: úgy hadseregünk tekintélyét és hírét tetemesen csorbíták. Úgy látszik, az isteni gondviselés nem akarja, hogy nemzetünk csak csekély áldozatok és veszteségek mellett jusson a függetlenség és szabadság biztosította nyugalom és boldogság kikötőjébe. Úgy látszik, sőt való, hogy a mindezek megszerzésére és kivívására felhívott és előállított magyar hadseregeknek is csak hosszabb szenvedések, és keményebb küzdelmek erélyes kiállása árán engedtetik át a diadal koszorúja és a nagyság s dicsőség magasztos élvezete.

Mindezek mellett sincs tehát miért kétségbe esnünk, vitéznek! Tudhatjátok a németalföldiek 16-dik századbeli szabadság háborújának, az 1775-ki éjszakamerikai függetlenségi harc, a francia 1789-ki forradalom, és különösen a görögöknek közelebbi majdnem 40 éven át tartó, és diadalmasan végződött támadása történetéből: miként nekiök úgymint nekünk magyaroknak is sokat kelle tapasztalniok, szenvedniök és veszteniök, míg elég izmosokká, elszántakká és ügyesekké képződtek és fejlődtek ki a túlnyomó és rendezett haderővel bíró zsarnokság megdöntésére és rabláncaik széttörésére. Már nem egyszer, hol a tökéletes legyőzetés, hol a végképpeni kiirtás örvényéhez sodortatának, gyöngeség, ügyetlenség vagy árulás által; míg egyszerre váratlanul ott is, úgy a hol és miként nem is álmodák, küldé az ég számukra segélyt és ada fordulatot veszendő ügyeiknek.

Mért esnénk hát mi kétségbe, kik annyi diadal után egy pár csatát vesztenk bár, de hadseregeink még mindig teljes számmal, sőt növekedő állapotban, az ellenség pedig a nagy országban ereje szétosztatása által gyengítve vagyon.

Nem! a kétségbeesés csak gyáva és szabadságra nem érdemes nép tulajdona. A magyarországi népségnek ez utóbbi korszakban tanúsított nemes és áldozatkész viselete, példátlan egyetértése feljogosít mindenkit arra: hogy tőle rövid ideig tartó lankadás után kettőzött erőmegfeszítést és lelkesedést várjon.

A nemzet rövid pihenés után tízszeres erővel szálland a csatapiacra, gyámolítandó hadserege működését, – és százezreinek hullámozó árpái közzé temetendi a gonoszság, hitszegés és zsarnokság utálatos eszközeit, miként a vörös tenger elnyelé az Izrael népét üldöző Pharaó vad csordáit.

És annál kevésbé fog reményt veszteni hadseregem, melynek egy részét Roth 9000 főnyi tábora Tácnál és Abánál való megveretésének⁶⁵ és Ozoránál történt elfogatásának, – a letenyei és domborúri eredménydús csatáknak⁶⁶, – Muraköz hősiei elfoglalásának és a friedaui dicsőségteljes ütközetnek emlékezete lelkesíti; melynek más részét a hazafiságáról úgy mint

⁶⁴ A Mészáros Lázár vezérőrnagy vezette felső-magyarországi hadtest 1849. január 4-én Kassánál súlyos vereséget szenvedett Franz Schlik altábornagy cs. kir. hadtestétől.

⁶⁵ Görgei Artúr őrnagy 1848. október 4-én Tácon két század huszárral rajtaütött Karl Roth vezérőrnagy egy határőrzászlóalján. A horvátok 11 halottat és több sebesültet, a magyarok 1 halottat és 3 sebesültet veszítettek. Ezzel egy időben Abánál a helyi nemzetőrök és a Hunyadi-szabadcsapat egy százada visszaverte a horvátokat.

⁶⁶ Perczel Mór ezredes dandárja 1848. október 17-én Letenyénél és Kotorinál két oszlopban benyomult a Muraközbe, s az előbbi Letenyénél, az utóbbi Domborúnál megverte az ott álló horvát és cs. kir. csapatokat.

a rómaiak nagy tetteire emlékeztető daliasságáról ismeretes Don Miguel ezredbeli vitézek⁶⁷; – az európai 1848-ki szabadság háborúit legnagyobb veszélyek közt megindító és a híres Radetzky tábornokkal holnapokon át diadalmasan csatázó Olaszhon gyermekeiből a derék Zanini zászlóalj⁶⁸ – és a schwechati ütközetben⁶⁹, a pozsonyi és mosonyi csatározásokban⁷⁰, a vészteljes bánáti és bácsi táborozásokban oly vitézül harcoló volt Vürtenberg és Császár huszárok⁷¹, Mihály és Buttler zászlóaljai⁷² és annyi derék tüzérek képezik.

De még maga a móri ütközet is biztos záloga jövendő előmenetünknek, 4500 gyaloggal és 600 lovassal az ellenség fő ereje 20-25 ezer ember 8 órától ½ 1 óráig diadalmasan visszatarthatóztatik.⁷³ Csak részint véletlen, részint nem hadseregemtől függő események okozzák, hogy e nap nem lőn Magyarhon tökéletes megszabadításának fényes napja, és hogy az ellenség sokkal nagyobb veszteséget nem szenvedte, mint mi. És itt is két század lovasságnak, 4 zászlóaljnak bátor és vitéz magaviselete, amikint az ország köszönetét érdemlé ki, úgy biztosításul szolgál arra, hogy bár nagyobb, de mégis arányosabb erő ellenében seregünknek győznie kell.

És e hitnek, reménynek bizonyosságig kell emelkednie, midőn tapasztalja, hogy a móri csatánál alig öt ezer főt számító seregem bámulatos viszonyok által, mintegy isteni gondoskodásnál fogva, egy erőltetett menet, és a rendkívüli fagy okozta, de még élelmezési hiány által is súlyosodott szenvedések közepette 17 ezerre szaporodott, példás rendet tart, és csüggedés helyett legnagyobb elszántsággal kész utolsó csepp vérért a szent szabadságérti kiontásra felajánlani.

Vitézek! Az isteni gondviselés vezérteket már zsenge ifjúságában a hadi tudományokba avatva, 20 évi polgári szinte szenvedés és áldozat teljes működés után ismét csodálatos események közt a hadi pályára terelé át. És ő büszkén vallhatja be, hogy épp úgy, miként mint polgár, tetemes részt von Magyarország politikai kifejlésében, úgy nem kevésbé mint hadvezér a történetírásnak nemzete számára nem egy fényes harci tettet adott birtokába.

Vitézek! Az isteni gondviselés összehangzásban és láncolatban lejt a mindenséget és benne az emberiséget a tökély pályáján. Az isteni gondviselés nem ok nélkül és vakeseményként növelé a Mórnál csatát vesztő 5000 főnyi sereget 17 ezerre; a miként nem ok nélkül hívá föl vezérteket sok évek után a hadviselésre.

⁶⁷ A cs. kir. 39. (Dom Miguel) gyalogezred 1. zászlóalja.

⁶⁸ A venetói kiegészítésű, olasz legénységű, cs. kir. 16. (Zanini) gyalogezred 1-2. zászlóaljának nyolc századából alakított zászlóalj.

⁶⁹ 1848. október 30-án.

⁷⁰ Pozsonynál nem volt ütközet, a mosonyi ütközetet 1848. december 18-án vívta Görgei feldunai hadseregének utóvédje a cs. kir. I. (Jellačić) hadtest lovassága ellen.

⁷¹ A cs. kir. I. (Császár) huszárezred hat, és a 6. (Württemberg) huszárezred öt százada szolgált ekkor a Középponti Mozgó Seregben, illetve Répásy Mihály vezérőrnagy tartalék hadtestében.

⁷² A Mihály Károly őrnagy vezette 25., illetve az Alexander Buttler őrnagy vezette 54. honvédszászlóalj.

⁷³ Valójában Perczel hadteste nagyjából 6800 főt számlált, s a szembenálló fél létszáma is nagyjából ugyanekkora volt.

Vitézek! Ti képezitek az ország közép és illetőleg főseregét. Töletek várja a haza megmentését. Titeket rende az örök igazság a vakmerő rablók s népgyilkosok megfenyítésére.

Előre tehát, bátran és lelkesen, Isten kezetekbe adá az emberiség nyomorgatóinak vak eszközeit; ti megfogjátok őket semmisíteni: ez országot megmenteni és magatoknak örök hála s dicsőítés mellett a legfényesb jövődőt kiérdemelni.

Kardszagi főhadiszállás január 18-án 1849.

Perczel Móric

Nyomtatvány. MNL OL P 90. Dessewffy-család levéltára. 2. csomó, 4. tétel.

RÖVIDÍTÉSEK

1848–49.	HL Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai
AFA	KA Alte Feldakten
Csány-ir.	MNL OL H 103. Csány László kormánybiztos iratai
Görgey-lt.	MNL OL P 295. A Görgey-család levéltára
HL	Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
HM Ált.	MNL OL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok
KA	Kriegsarchiv, Wien
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár
OHB	MNL OL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai
OSZK Kt.	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
<i>Rochlitz</i> 1867.	[<i>Rochlitz Kálmán:</i>] Görgey's Hauptquartier. Memoiren eines Offiziers aus dem Generalstabe des Generalen Arthur Görgey. In vier Heften. Sidney, 1867. A Késmárki Evangélikus Líceum levéltára. Heft I.

BIBLIOGRÁFIA

- Bartha* 1930. *Bartha Albert:* Az aradi 13 vértanú pörének és kivégzésének hiteles története. Budapest, 1930.
- Beksics* 1883. *Beksics Gusztáv:* Kemény Zsigmond. A forradalom s a kiegyezés. 2. javított, bővített kiadás. Budapest, 1883.
- Bona* 1998. *Bona Gábor:* Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. II. k. H–Q. Budapest, 1998.
- Bona* 2008–2009. *Bona Gábor:* Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–II. k. Budapest, 2008–2009.
- Bona* 2015. *Bona Gábor:* Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Negyedik bővített kiadás. I–II. k. Miskolc, 2015.

- Borus* 1975. *Borus József*: Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata. Budapest, 1975.
- Bőhm – Farkas – Csikány* 1998. Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. Szerk. *Farkas Gyöngyi*. Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat fordította *Bőhm Jakab*. A bevezető tanulmányt írta *Csikány Tamás*. Budapest, 1998.
- Csány* 1998. Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. II. k. S. a. r. *Hermann Róbert*. (Zalai Gyűjtemény 44.) Zalaegerszeg, 1998.
- Dér – Hajagos – Hermann* 2004. Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai. II. k. A januári újjászervezés és az első sikerek. A bevezető tanulmányt írta, az iratokat válogatta és s. a. r. *Dér Dezső – Hajagos József – Hermann Róbert*. (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 10.) Eger, 2004.
- Dér – Hajagos* 2002. Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai. I. k. Megalakulásától az 1849. január 4-i kassai vereségig. S. a. r. *Dér Dezső – Hajagos József*. (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 9.) Eger, 2002.
- Dezsényi* 1944. *Dezsényi Béla*: Tábori nyomdák és nyomdászok 1848-ban és 1849-ben. *Magyar Könyvszemle*, 68. (1944) 57–61. o.
- Duka* 1997. *Duka Tivadar*: Visszaemlékezés. Közzéteszi: *Hermann Róbert*. *Fons*, 4. (1997) 2. sz. 149–178. o.
- Ernst* 1862. *Ernst, Georg*: Geschichte des k. k. neunten Hußaren-Regiments Fürst Franz Liechtenstein. Wien, 1862.
- Fest* 1999. *Fest Imre*: Emlékirataim. Fordította *V. Windisch Éva*. S. a. r. *Korompay Bertalanné – Korompay H. János*. A jegyzeteket és névmagyarázatokot írta *Bódyné Márkus Rozália*. Budapest, 1999.
- Fitz* 1948. *Fitz József*: A magyar nyomdászat 1848–1849. (Hungária-könyvek 13.) [Budapest, 1948.]
- Frideczky* 1988. *Varga János*: Középszinten a történelemben. Frideczky Lajos memoárja. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 14.) Salgótarján, 1988.
- Görgei* 1852. *Görgei Arthur*: Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849. Leipzig, 1852.
- Görgei* 2018. Görgei Artúr válogatott írásai. Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk 1848–1915. Válogatta és s. a. r. *Hermann Róbert*. Az idegen nyelvű szövegeket fordította *Hermann Róbert – Katona Tamás – Riedel Miklós*. A térképeket készítette *Nagy Béla*. Budapest, 2018.
- Görgey* 1885. *Görgey István*: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I. k. Budapest, 1885.

- Görgey* 1988. *Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben.* S. a. r. *Katona Tamás.* I–II. k. (Pro Memoria) Budapest, 1988.
- Gyulay* 2003. *Gyulay Lajos naplói a forradalom és szabadságharc korából 1848. március 5. – 1849. június 22.* II. k. S. a. r. *V. András János – Csetri Elek – Miskolczy Ambrus.* (Transylvanica Varietas) Budapest, 2003.
- Hermann* 1986. *Hermann Róbert: Kossuth és Perczel nézeteltérése 1849 januárjában.* *Hadtörténelmi Közlemények*, 99. (1986) 2. sz. 313–326. o.
- Hermann* 1987. *Hermann Róbert: Görgei váci nyilatkozatának historiográfiája.* *Századok*, 121. (1987) 5. sz. 849–902. o.
- Hermann* 1988. *Hermann Róbert: Görgei Artúr váci nyilatkozata.* *Hadtörténelmi Közlemények*, 101. (1988) 2. sz. 247–294. o.
- Hermann* 1990. *Hermann Róbert: Görgei Artúr 1849. január 5-i váci nyilatkozata.* *Dunakanyar*, 26. (1990). 3. sz. 51–55. o.
- Hermann* 1992. *Hermann Róbert: Görgei Artúr váci nyilatkozata.* In: *A metropolis árnyékában.* Szerk. *Gyarmati György – Németh Péter Mikola.* (Madách Kör Tár I.) Vác, 1992. 75–81. o.
- Hermann* 2001. *Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése, 1848–1849.* S. a. r. *Hermann Róbert.* (Millenniumi Magyar Történelem) Budapest, 2001.
- Hermann* 2005. *Hermann Róbert: Gáspár András honvédtábornok.* (Kecskeméti a szabadságharcban IV.) Kecskemét, 2005.
- Hunfalvy* 1986. *Hunfalvy Pál: Napló 1848–1849.* S. a. r. *Urbán Aladár.* (Magyar Ritkaságok) Budapest, 1986.
- Jókai* 1989. *Jókai Mór: Elbeszélések (1850).* S. a. r. *Győrffy Miklós.* Jókai Mór Összes Művei. 2/B. k. Budapest, 1989.
- Kacziány* 1917. *Kacziány Géza: A magyar mémoire-irodalom 1848-tól 1914-ig.* *Ballagi Aladár* előszavával. (Könyvtári Füzetek 3.) Budapest, 1917.
- Katona* 2003. *Az aradi vértanúk.* Szerk. *Katona Tamás.* 4. átdolgozott kiadás. Budapest, [2003].
- Klapka* 1850. *Klapka, Georg: Memoiren April bis Oktober 1849.* Leipzig, 1850.
- Klapka* 1851. *Klapka, Georg: Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849.* Leipzig, 1851.
- KLÖM XIII–XIV. k. *Kossuth Lajos összes munkái.* XIII–XIV. k. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén.* I–II. k. S. a. r. *Barta István.* (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai.) Budapest, 1952–1953.
- Kmety* 1853. *Arthur Görgey's Leben und Wirken in Ungarn.* Beurtheilt von *Georg Kmety.* London, 1853.

- Kmety* 1861. *Mein Leben und Wirken in Ungarn. Írta Görgei Arthur.* Megbírálva *Kmety György* egykori magyar tábornok által. Ford. *H[uszár] I[mre]*. Pest, 1861.
- Krasznay* 1998. „Naplójegyzetei Krasznay Péter kemecsei lakosnak...” Visszaemlékezések 1830–1861. A szöveget gondozta *Forrai Ibolya – Árva Judit*. A bevezetőt írta és a névmutatót összeállította *Benda Gyula*. (Negyvennyolcas Idők I.) Budapest, 1998.
- Marzsó* 1933. *Marzsó Lóránt: Töredékek egy magyar huszár százados 1849. évi naplójából.* [Marzsó József emlékirata] *Magyar Katonai Szemle*, 3. (1933) 2. k. 6. sz. 181–188. o.
- Matolai* 1883. *Matolai Etele: Visszaemlékezéseim honvéd életemre.* Függetlenül Lázár Vilmos aradi várfogságában írt emlékirata. Sátoraljaújhely, 1883.
- Nyáry* 1943. *Nyáry Pál: Apróságok a Vasemberről.* In: *Uő: Innen-onnan.* Budapest, 1943. 14–23. o.
- Oláh* 1994. *Oláh András: Görgey és a váci nyilatkozat.* *Honismeret*, 2. (1994) 3. sz. 3–19. o.
- Pap* 1869. *Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez.* II. k. Pest, 1869.
- Petőfi* 1956. *Petőfi Sándor* vegyes művei. Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások. V. k. S. a. r. *V. Nyilassy Vilma – Kiss József.* *Petőfi Sándor összes művei.* Budapest, 1956.
- Pongrácz* 1898. *Pongrácz Lajos: Szemelvények egy régi vármegyei táblabírónak hátrahagyott dolgozataiból.* Budapest, 1898.
- Pszotka* 1901. *Pszotka Ferenc: Görgei Arthur a bányavárosokban.* Körmöcbánya, 1901.
- Szemere* 1853. *Szemere, Bartholomäus: Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgei, Ludwig Kossuth.* I–III. k. Hamburg, 1853.
- Szilágyi* 1850. *Szilágyi Sándor: A magyar forradalom története 1848- és 49-ben.* Pest, 1850.
- Tragor* 1908. *Tragor Ignác: Vác története 1848–49-ben.* Vác, 1908. (Reprint kiadás. S. a. r. *Zomborka Márta*, az utószót írta *Horváth M. Ferenc.* Vác, 1998.)
- Wacquant* 1900. *Wacquant, Anatole [Strobl von Ravelsberg, Ferdinand]: Die ungarische Donau-Armee 1848/49.* Breslau, 1900.
- Zámbelly* 1889. *Zámbelly Lajos: Emlékiratok 1848/49-ből.* In: *Hazánk.* XI. k. Szerk. *Abafi Lajos.* Budapest, 1889. 173–190., 267–279., 354–369. o.

Róbert Hermann

FURTHER DATA TO THE DECLARATION OF VÁC BY ARTÚR GÖRGEI

(Abstract)

The author worked up the history of the daily order and declaration of Vác issued by Lieutenant General Artúr Görgei in a research paper published in the Quarterly of Military History in 1988. In the more than three decades that has elapsed since then further data have been explored about the story of origin and impacts of the document that is very interesting from the point of view of politics. In his present research article that author outlines these new data. In the beginning of the publication, he shortly summarises the main statements of his publication of 1988, then based on the memoirs written by Captain Kálmán Rochlitz, Lajos Pongrácz, Imre Fest and Lajos Frideczky he outlines the new data about the direct antecedents of the issue of the declaration. The paper deals with the question of authorship of the declaration in a separate sub-chapter, and it refutes János Varga's hypothesis according to which the text of the declaration was in fact written by MP Lajos Frideczky. The paper also deals with the question of the number of copies, and it also establishes that both the German and the Hungarian versions of the daily orders were originally made for internal use, that is, a few dozens of copies were printed of it. Finally, it writes about the origin and content of the proclamation of Major General Mór Perczel issued in Karcag, and it establishes that Perczel intended this proclamation to be an answer to the declaration of Vác by General Görgei.

Róbert Hermann

NEUERE DATEN ZUR GESCHICHTE DER ERKLÄRUNG VON VÁC (WAITZEN) VON
ARTÚR GÖRGEI

(Resümee)

Im Jahr 1988 arbeitete der Verfasser in der Zeitschrift *Hadtörténelmi Közlemények* die Geschichte des Tagesbefehls und der Erklärung von Generalmajor Artur Görgei vom 5. Januar 1849 in Vác (Waitzen) in einer langen Studie auf. In den seither vergangenen mehr als drei Jahrzehnten sind neue Daten über die Entstehung und Wirkung dieses aus politischer Sicht interessanten Dokuments aufgetaucht. Der Verfasser stellt diese in dieser Mitteilung vor. Er beginnt mit einer kurzen Zusammenfassung der wichtigsten Ergebnisse seiner Studie von 1988, gefolgt von neuen Daten über die unmittelbare Vorgeschichte der Veröffentlichung der Deklaration, basierend auf den Memoiren von Tivadar Duka und Hauptmann Kálmán Rochlitz sowie Lajos Pongrácz, Imre Fest und Lajos Frideczky.

Ein eigenes Unterkapitel beschäftigt sich mit der Frage der Urheberschaft der Erklärung und widerlegt die Annahme von János Varga, dass der ungarische Text der Erklärung vom Abgeordneten Lajos Frideczky verfasst worden wäre. Er befasst sich mit der Frage der Auflage und stellt fest, dass sowohl die deutsche als auch die ungarische Version des Tagesbefehls für den internen Gebrauch bestimmt waren, und dass vermutlich höchstens ein paar Dutzend Kopien hergestellt wurden. Schließlich schreibt der Verfasser über die Entstehung und den Inhalt des in Karcag (Engelhausen) herausgegebenen Manifests von Generalmajor Mór Perczel und stellt fest, dass Perczel es möglicherweise als Antwort auf Görgeis Erklärung in Vác beabsichtigt hat.

Róbert Hermann

NOUVEAUX ÉLÉMENTS SUR L'HISTOIRE DE LA DÉCLARATION
DE VÁC D'ARTÚR GÖRGEI

(Résumé)

En 1988, l'auteur a consacré une longue étude, publiée dans la Revue d'Histoire militaire, à l'histoire de la déclaration et de l'ordre du jour du major-général Artúr Görgei émis le 5 janvier 1849 à Vác. Durant les plus de trois décennies qui ont passé depuis, de nouveaux éléments furent découverts concernant la naissance et l'effet de ce document politiquement intéressant. Ce sont ces nouveaux éléments qui font l'objet de cette publication. L'auteur résume d'abord les conclusions principales de son étude de 1988 avant de publier les nouveaux éléments relatifs aux antécédents immédiats de la publication de la déclaration sur la base des mémoires des capitaines Tivadar Duka et Kálmán Rochlitz et de Lajos Pongrácz, Imre Fest et Lajos Frideczky. Il consacre un sous-chapitre distinct à la question de l'identité de l'auteur de la déclaration et réfute l'hypothèse de János Varga selon laquelle la version hongroise serait l'œuvre du député Lajos Frideczky. Quant au tirage, l'auteur note que les deux versions (allemande et hongroise) de l'ordre du jour étaient destinées à usage interne et elles devaient être faites en quelques dizaines d'exemplaires au plus. Enfin, il évoque la naissance et le contenu du manifeste du major-général Mór Perczel publié à Karcag en concluant qu'il doit s'agir d'une réponse à la déclaration de Vác de Görgei.

Роберт Германн

НОВЕЙШИЕ ДАННЫЕ К ИСТОРИИ ЗАЯВЛЕНИЯ АРТУРА ГЁРГЕИ В Г. ВАЦ

(Резюме)

Автор в 1988-ом году в большом исследовании в «Вестниках военной истории» обработал историю ежедневного приказа и заявления генерал-майора Артура Гёргеи, опубликованного в городе Вац 5-ого января 1849-ого года. За последние три десятилетия истекшего с тех пор появились новые данные интересные с политической точки зрения в отношении происхождения и действия этого документа. Автор издаёт их в этой публикации. В начале публикации он кратко излагает основные результаты своего исследования 1988-ого года, а затем на основе меморандумов капитанов Тивадар Дука и Кальман Рохлицз, Лайош Понграц, Имре Фест и Лайош Фридецки сообщает новые данные о непосредственной истории заявления.

В отдельном подразделе он рассматривает вопрос об авторстве заявления, и опровергает предположения Яноша Варга о том, что венгерский текст заявления может исходить от представителя Лайоша Фридецки. Он занимается вопросом количества тиражей и устанавливает, что немецкая и венгерская версии ежедневного приказа также делались для внутреннего пользования, и с них можно было сделать всего лишь не более нескольких дюжины экземпляров. Наконец, пишет о происхождении и содержании возвания генерал-майора Карцага Мора Перцзел, и утверждает, что Перцзел эти ввозвания предназначал как ответ на заявление Гёргеи в городе Вац.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

BÁCSATYAI DÁNIEL

A kalandozó hadjáratok
nyugati kútfoí

